

Inga Vilogorac Brčić

Znanstveno i nastavno djelovanje Petra Selema (1936-2015)

Petar Selem bio je povjesničar, povjesničar umjetnosti, arheolog, egiptolog, kazališni redatelj, književnik, prevoditelj i političar. Rezultati njegova neumornog rada u zemlji i inozemstvu zapaženi su literarni i znanstveni opus te niz opernih i dramskih režija. Govoriti o svim područjima na kojima je djelovao iziskivalo bi kolokvij *per se*. Nastojat ću predstaviti njegovu pedagošku i znanstvenu karijeru, s obzirom na to da je niz godina bio profesorom na odsjecima za povijest i povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Rođen je 23. svibnja 1936. u Splitu. Ondje je 1953. maturirao u Klasičnoj gimnaziji te potom upisao studij povijesti, povijesti umjetnosti i arheologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, koji je završio 1962. U radoblju od 1957. do 1959. studirao je egiptologiju, umjetnost i civilizaciju antičkog Bliskog istoka na Filozofskom fakultetu u Strasbourgu. Godine 1962. upisao je studij režije na Akademiji za kazališnu umjetnost Sveučilišta u Zagrebu.

Godine 1964. postao je asistentom na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je doktorirao i postao docentom 1970. Od 1965. bio je asistentom na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, gdje je 1974. preuzeo Katedru za povijest umjetnosti starog vijeka, a 1984. i Katedru za staru povijest. Od 1978. izvanredni je, od 1983. redovni, a od 2000. redovni profesor u trajnom zvanju. Od 2004. do 2005. predavao je na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu te na Akademiji likovnih umjetnosti Sveučilišta u Osijeku, od 2004. do 2008. na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, od 2005. do 2015. na Akademiji likovnih umjetnosti istog Sveučilišta, a od 2008. do 2013. na Dubrovačkom međunarodnom sveučilištu gdje je 2011. stekao titulu *professor emeritus*. Vodio je dva projekta Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa: *Protohistorija i antika hrvatskoga povijesnog prostora* te *Mythos – cultus – imagines deorum*. Od početka sveučilišne karijere pa do kraja života, 2015. godine, držao je nastavu na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iz kolegija o povijesti i umjetnosti starog Istoka, napose Egipta, o religijama staroga svijeta te o grčkoj drami.

Dugogodišnji pedagoški rad Petra Selema mnogi još dobro pamte. Uz mnoštvo slikovnog materijala uspijevaio je zanimljivo i upečatljivo prenositi znanja o povijesti i umjetnosti staroga vijeka, nakupljena tijekom dugogodišnjih istraživanja. Okom es-teta i erudita detaljno je analizirao, a onda interpretirao likovne spomenike izazivajući

kod slušatelja neazaboravan vizualni doživljaj. Studenti su ga rado slušali, mnogi i na nogama jer bi predavaonica bila premala za sve. Velika im je antička književna djela također zorno prikazivao originalnim pristupom i interpretacijama. Mnoge je studente vlastitim radom i entuzijazmom ohrabrio da nastave njegovim stopama.

Znanstvena karijera Petra Selega bila je iznimna. Tijekom studija egiptologije u Strasbourgu mentorom mu je, a kasnije i prijateljem, bio Jean Leclant, svojevremeno najveći stručnjak za egipatske kultove u grčko-rimskom svijetu. Uz njegovu je potporu i poticaj Petar Selem krenuo proučavati ne samo egipatske nego i druge orijentalne kultove u rimskome svijetu. Izida i Serapis, Mitra, Kibela i Atis, Dolihen, Sabazije samo su neki od bogova čiji je trag pratio od Egipta, Sirije i Male Azije do hrvatskoga povijesnog prostora.

Nekoliko je dragocjenih monografija proizašlo iz njegovih istraživanja. Prva je *Les religions Orientales dans la Pannonie Romaine* koja je izašla 1980. u kulturnoj biblioteci EPRO (*Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain*) izdavača Brill iz Leidena. Taj je korpus, po kojem je profesor Selem u svijetu poznat, i danas nezaobilazan svima koji proučavaju "orijentalne" religije u Panoniji i, općenito, Rimskome Carstvu: obuhvaća spomenike egipatskih kultura, zatim Mitrina, Kibelina te drugih „orijentalnih“ kultura, nađene u dijelu rimske provincije Panonije koji je tada bio u Jugoslaviji, njihovu detaljnu analizu i interpretaciju te kontekstualizaciju.

Knjiga *Izidin trag* (Književni krug, Split 1997) sadrži iscrpan katalog i studiju o svim spomenicima egipatske kulture nađenim na hrvatskome povijesnom prostoru. Za tu je vrijednu monografiju dobio Nagradu Grada Zagreba 1998.

U okviru projekta MZOŠ-a, *Mythos – cultus – imagines deorum*, objavio je pet svezaka zbornika *Signa et litterae*. Tri sadržavaju radove domaćih znanstvenika o antičkoj religiji.¹ Tri su posebna izdanja istoga niza – dvojezični korpusi orijentalnih kultura na hrvatskome povijesnom prostoru (s Ingom Vilogorac Brčić) – *Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones Salonitani* (ROMIS, *Signa et litterae*, sv. 3, Zagreb: FF Press 2012) te *Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones ex Croatia I i II* (ROMIC I i II, *Signa et litterae*, sv. 5 i 6, Zagreb: FF Press, 2012. i 2015): u njima je Petar Selem napisao cjeline posvećene spomenicima egipatskih te Mitrina kulta. Valja istaknuti i knjigu *Helena u Egiptu* (ArTresor, Zagreb 2005): ondje je, pak, spojio povijesna, egiptološka, književna i kazališna znanja te promišljanja u esejima kojima je najbolje posvjedočio širine svojih obzora. Pored opisanih šest znanstvenih monografija Petar Selem objavio je još trinaest izdanja o kazalištu, glazbi i likovnoj umjetnosti.

Značajan je broj pojedinačnih znanstvenih radova i recenzija objavljenih u inozemnim i domaćim zbornicima i časopisima, u kojima su do danas nenadmašene

¹ Sv. 1, ur. Marina Milićević Bradač. Zagreb: FF Press 2002; sv. 2, ur. Helena Tomas. Zagreb: FF Press 2008; sv. 4, ur. Bruna Kuntić-Makvić i Inga Vilogorac Brčić. Zagreb: FF Press 2014.

njegove analize i interpretacije spomenika orijentalnih, posebno egipatskih kultova. Preveo je na hrvatski ulomke *Tekstova piramida* (1977) te egipatski tekst krize *Žalopojka Ipu-Ura* (1973), stavivši ih u književni i povijesni kontekst. U dva je navrata objavio analizu i interpretaciju egipatskih šauabtija iz zbirke Arheološkog muzeja u Splitu (1963 – 1965). *Boginja s tisuću imena* članak je kojim je Petar Selem pridonio proučavanju božica sličnih osobina u starome svijetu, napose Izide, te razmišljanju o njima. Iz opsežnog članka *Egipatski bogovi u rimskom Iliriku* (1972) izrasla je spomenuta knjiga *Izidin trag*. Još je niz vrijednih radova nastao na istraživanju egipatskih kultova: *Difuzija egipatskih kultova u Rimskom Carstvu – stanje istraživanja* (1978), *Dvije brončane statuete egipatskih božanstava*. *Nove akvizicije Arheološkog muzeja u Zagrebu* (1989), *Anubis na tlu Hrvatske* (1999), *Egipatska teoforna imena na tlu Hrvatske* (1999 – 2000) te *Ikonografija lika Harpokrata na spomenicima hrvatskog prostora* (2002).

Važan prinos proučavanju izvorno frigijskoga kulta Kibele i Atisa jest članak *Aspekti teatralizacije u kultu Kybele i Attisa* (1981), a Mitrinim se kultom pomno bavio u nekoliko navrata: *Mitraizam Panonije i Dalmacije u svjetlu novih istraživanja* (1986), *Inicijacijski prizor na fragmentu mitraičkog reljefa iz Osijeka* (1987), *Zajedništvo u mitraizmu* (2004), *Integrativne mogućnosti i ograničenja mitraičke religije* (2004), *Integrativni čimbenici u mitraičkoj religiji* (2005), *Još o mitraičkom zajedništvu* (2008), *Žena u mitraizmu* (2009). Općenito orijentalnim kultovima u rimskom svijetu bavio se u radovima: *Metodologija istraživanja istočnjačkih kultova na hrvatskome povijesnome prostoru* (1999) i *Quelques indices sur les relations entre les divinités autochtones et orinetales en Dalmatie romaine* (2005). Godine 2008. objavljena su *Izabrana djela Petra Selema* (Matica hrvatska, Zagreb): u prvome od pet svezaka, pod nazivom *Lica bogova*, okupljeni su i dijelom redigirani njegovi najistaknutiji znanstveni radovi.

Nekoliko godina nakon smrti u čast Petra Selema održan je međunarodni znanstveni simpozij *Contextualizing Oriental cults. New Lights on the Evidence between the Danube and the Adriatic*, u Zagrebu i Ptuj (15 – 17. rujna 2022). Uz Centar za interdisciplinarno istraživanje stare povijesti Zavoda za povijest Odsjeka za povijest Sveučilišta u Zagrebu suorganizatori su bili Sveučilište u Toulouseu Jean Jaurès, Austrijska akademija znanosti i umjetnosti, Makedonska akademija znanosti i umjetnosti, Arheološki muzej u Zagrebu i Zavičajni muzej Ptuj Ormož. Zbornik simpozija, u kojem su prilozi istaknutih europskih znanstvenika koji se bave „orijentalnim“ kultovima, objavio je nedavno FF Press u otvorenom pristupu te tiskanom izdanju.²

² VILOGORAC BRČIĆ, I, KREMER, G, NIKOLOSKA, a. (ur). 2024. *CONTEXTUALIZING ORIENTAL CULTS. New Lights on the Evidence between the Danube and the Adriatic*. Zagreb: FF Press. (<https://openbooks.ffzg.unizg.hr/index.php/FFpress/catalog/book/186>)

Unatoč činjenici da se cijeloga radnog vijeka tako intenzivno bavio poviješću i poviješću umjetnosti staroga vijeka, o čemu svjedoči spomenuti znanstveni opus, najviše je truda i strasti Petar Selem uložio u režiju. Režirao je čak stotinu devet opera i drama u domaćim i inozemnim kazalištima, u prosjeku dvije ili tri godišnje. S posebnom je strašću, ovdje valja naglasiti, radio na dvjema operama nadahnutima starom poviješću: režirao je Verdijeve *Aidu* i *Nabucca* u više navrata, u domaćim i inozemnim kazalištima.

Petar Selem brojne je interese spajao u različitim izričajima svoga djelovanja, pa tako i u znanstvenoj i nastavnoj karijeri. Pisao je i predavao tečno i lako, uspjevajući originalno i upečatljivo čitateljima i studentima prenijeti znanje o povijesti, umjetnosti, religiji i književnosti staroga svijeta. Baš u svemu što je činio Petar Selem, dominirala je danas rijetka, sveobuhvatna širina njegovih pogleda.

Znanstvena i znanstveno-popularna djela Petra Selema o staroj povijesti

Egipatska božanstva u Arheološkom muzeju u Splitu. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXI. 1959: 94-107.

L'art de l'Egypte ancienne dans les musées de l'Union soviétique. *Revue Archéologique* II. 1960: 81-86.

Egipatska prisutnost u našoj antici. *Telegram*. 29. prosinca 1961: 4.

5000 godina egipatske umetnosti. *Danas* I, 8. 1961: 22.

Egipatski šauabtiji i amuleti u Arheološkom muzeju u Splitu. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXIII-LXIV. 1961-1962: 125-144.

Podsticaj za proučavanje egipatskih elemenata u našoj antici. *Mogućnosti* VIII, 6. 1962: 550-553.

Za spas Abu-Simbela. *Telegram*. 29. ožujka 1963: 11.

Otkriće staroegipatskog teatra. *Telegram*. 12. srpnja 1963: 5.

Dioklecijanove sfinge. *Telegram*. 13. rujna 1963: 4.

Egipatski šauabtiji iz zbirke Carrara – Bratanić. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXVI-LXVII. 1963-1965: 113-117.

Jean Leclant, 1965. *Dans les pas des pharaons*, *Historijski zbornik* XVIII: 405-408.

Jean Leclant, 1961. *Montuemhat, Quatrième prophète d'Amon, Prince de la ville*. Le Caire. *Historijski zbornik* XIX-XX, 1966. – 1967, 644-646.

François Daumas, *La Civilisation de l'Egypte pharaonique*, *Historijski zbornik* XIX-XX, 1966. – 1967, 642-644.

Francuska arheologija na četiri kontinenta. *Telegram*. 10. veljače 1967: 9.

Pouke jednog nesporazuma (povodom najnovijih arheoloških nalaza u Solinu). *Telegram*. 15. ožujka 1968: 2.

Fascinacija Egipta (G. Novak, *Egipat*). *Telegram*. 23. veljače 1968: 4.

- Knjiga o jednoj civilizaciji (G. Novak, *Egipat*). *Slobodna Dalmacija*. 4. travnja 1968: 5.
- Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku LXII. *Telegram*. 5. travnja 1968: 5.
- Protiv rezignacije (još jednom o nalazima u Solinu). *Telegram*. 12. travnja 1968: 2.
- Od Liburna do hrvatskih vladara, Suić – Batović – Belošević, Zadar 1968. *Telegram*. 11. siječnja 1968: 4.
- Stanje istraživanja sfingi carske palače u Splitu. U *Adriatica praehistorica et antiqua*. 1970: 633-656.
- Boginja s tisuću imena. U *Hrvatski znanstveni zbornik* 1. 1971: 291-332. Zagreb: Matica hrvatska.
- Egipatski bogovi u rimskom Iliriku. *Godišnjak ANUBiH* IX, CBI knj. 7. 1972: 5-104.
- Zapisi iz Egipta I. *Odjek XXV*, 13-14. 1972: 12.
- Zapisi iz Egipta II. *Odjek XXV*, 15. 1972: 14.
- Komentar Ipu-urovoj žalopojci. *Književna smotra* V, 15. 1973: 47-53; 59-66.
- Iz tekstova Piramida. *Polja XXI*, 217. 1977: 13-14.
- Osvetnik svoga oca (mit o Horusu kao strukturalni prototip storija o Orestu i Hamletu). *Književna smotra* VIII, 26-27: 1976-1877: 109-114.
- Slika i simbol. Naznake o vizuelnoj komunikaciji u protodinastičkom Egiptu. *Polja XXI*, 217. 1977: 5-7.
- Difuzija egipatskih kultova u Rimskom Carstvu – stanje istraživanja; Diffusion ägyptischer Kulte im römischen Reich – Stand der Forschung. *Orientalistika* 2. 1978: 97-100.
- Nekoliko zapažanja o difuziji egipatskih kultova u rimskoj Dalmaciji. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXXII-LXXIII. 1979: 79-92.
- Aspekti teatralizacije u kultu Kybele i Attisa. U *Antički teatar na tlu Jugoslavije*. 1981: 187-195. Novi Sad.
- Mitraizam Panonije i Dalmacije u svjetlu novih istraživanja. U *Historijski zbornik* XXXIX, 1. 1986: 173-203.
- Les religions Orientales dans la Pannonie Romaine. 1980. Leiden: Brill.
- Inicijacijski prizor na fragmentu mitraičkog reljefa iz Osijeka. *Opuscula archaeologica* XI-XII. 1987: 131-141.
- Egipatska umjetnost na tlu Hrvatske. *UNESCO Glasnik* 41. 1988-1989: 39-43.
- Dvije brončane statuete egipatskih božanstava. Nove akvizicije Arheološkog muzeja u Zagrebu. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3, XII. 1989: 147-154.
- La decouverte d'une statuette de Nefertum a Hvar et le probleme de la diffusion des cultes egyptiens dans les iles de la Dalmatie moyenne. U *BIFAC – Hommages a Jean Leclant*. 1993: 1-66. Le Caire.
- Izidin trag. 1997. Zagreb: FF Press.
- Splitske sfinge. Više od carskih dekoracija. Simboli. *Vijenac* II, 6. 17. ožujka 1994: 32.
- Egipat. Mumije otvaraju usta. *Ultra*. 3, siječnja 1998: 64.
- Anubis na tlu Hrvatske. U *Zbornik Mirjane Gross u povodu 75. rođendana*, M. Strecha, I. Goldstein (ur), 1999: 29-35. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest FF Sveučilišta u Zagrebu.

- Egipatska teoforna imena na tlu Hrvatske – les noms théophores égyptiens sur le territoire de la Croatie. *Opuscula archaeologica*, 23-24. 1999-2000: 109-114.
- Istraživanja piramida s tekstovima u Sakkari – predavanje profesora Jeana Leclanta u Splitu. *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva*, XXXIII/3. 2001: 177-179.
- Ikonografija lika Harpokrata na spomenicima hrvatskog prostora. U *Signa et litterae* 1, zbornik projekta *Protohistorija i antika hrvatskog povijesnog prostora*, ur. Marina Milićević Bradač, 2002: 85-100. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Zajedništvo u mitraizmu. *Materijali / Društvo za povijest i kulturu Istre*, 16. 2004: 18.
- Integrativne mogućnosti i ograničenja mitraičke religije. U *Hrvatska i Europa – integracije u povijesti*. 2004: 19. Zagreb: FF Press.
- Integrativni čimbenici u mitraičkoj religiji. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 37. 2005: 17-22.
- Quelques indices sur les relations entre les divinités autochtones et orientales en Dalmatie romaine. U *Illyrica antiqua: ob honorem Duje Rendić-Miočević*: radovi s međunarodnoga skupa o problemima antičke arheologije, ur. Mirjana Sanader, 2005: 425-431. Zagreb: Filozofski fakultet, Arheološki muzej.
- Još o mitraičkom zajedništvu. U *Signa et litterae* 2, zbornik projekta *Mythos – cultus – imagines deorum*, ur. Helena Tomas, 2008: 5-27. Zagreb: FF Press.
- Lica bogova. Izabrana djela Petra Selema. 2008. Zagreb: Matica hrvatska.
- Žena u mitraizmu. *Archaeologica Adriatica*, 2, 2., 2009: 467-471.
- Jadran – Izidinsko more. *Histria Antiqua*, 18. 2009: 177-183.
- Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones Salonitani (ROMIS, s. I. Vilogorac Brčić). *Signa et litterae*, sv. 3. 2012. Zagreb: FF Press.
- Izidinski krug egipatskih ženskih božanstava. Prolegomena. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 46, 1. 2014: 21-23.
- Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones ex Croatia I (ROMIC I, s. I. Vilogorac Brčić). *Signa et litterae*, sv. 5. 2015. Zagreb: FF Press.
- Religionum Orientalium monumenta et inscriptiones ex Croatia II (ROMIC II, s. I. Vilogorac Brčić). *Signa et litterae*, sv. 6. 2018. Zagreb: FF Press.

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI

56

BROJ 3

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2024.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 56, broj 3

Izdavač / Publisher

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača / For Publisher

Domagoj Tončinić

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Inga Vilogorac Brčić

Izvršna urednica / Executive Editor

Kornelija Jurin Starčević

Gost urednik / Guest Editor

Damir Agičić, Zrinka Nikolić Jakus, Tomislav Galović, Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo / Editorial Board

Jasmina Osterman (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Filip Šimetin Šegvić (moderna povijest/modern history), Tvrtko Jakovina (suvremena povijest/contemporary history), Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest/microhistory and local history),

Zrinka Blažević (teorija i metodologija povijesti/theory and methodology of history)

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council

Denis Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Alojz Ivanišević (Wien), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo),

Irina Ognyanova (Sofija), Géza Pálffy (Budapest), Ioan-Aurel Pop (Cluj),

Alexios Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd),

Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana)

Izvršni urednik za tuzemnu i inozemnu razmjenu /

Executive Editor for Publications Exchange

Martin Previšić

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant

Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at
Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“
<http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>

Financijska potpora za tisak časopisa / The Journal is published with the support by
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation
Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by

Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout

Marko Maraković

Lektura / Language editors

Katarina Starčević

Tisak / Printed by

Tiskara Zelina, Sv. Ivan Zelina

Naklada / Issued

200 primjeraka / 200 copies

Ilustracija na naslovnici

Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

*Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa
Republike Hrvatske „Hrčak“ <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*

*The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific
journals of Croatia <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*